

מצד זה

עמוס לויתן

מוספים, ספרים, אירועים

הרעה מצפון - ברירת ירמיהו

אשרי אדם מפחד תמיד
ומקשה לבו יפול ברעה
(משלי כח יג-יד)

ראש הממשלה בנאומו המדיני בכנסת המלחמה בצפון (17.7) בחר לצטט, אולי מבלי דעת, דווקא מנביא החורבן ירמיהו. הוא עשה אתנחתא בנאומו, חבש כיפה שחורה לראשו, פתח את התנ"ך (ירמיהו לא פסוק יד) ובהבעה דרמטית קרא:

"קול ברמה נשמע, נהי בכי תמרורים, רחל מבכה על בניה, מאנה להינחם. מנעי קולך מבכי ועיניך מדמעה, כי יש שכר לפעולתך, נאום יהוה, ושבו מארץ אויב... ושבנו בנים לגבולם".

יש לירמיהו גם נבואות נחמה, כגון זו, אבל הן יתגשמו רק לאחר נבואות הזעם והחורבן. גם הפסיקה שקרא ראש הממשלה היא חלק מנבואה המדברת על "שרידי החרב" העושים דרכם חזרה מבבל לארץ ישראל לאחר שבעים שנות גלות בעקבות החורבן הראשון.

ירמיהו בן חלקיהו מן הכהנים אשר בענתות בארץ בנימין, הוא נביא רלוונטי מאוד לימינו. הוא פעל בימי מלכי יהודה האחרונים - יאשיהו, יהויקים, וצדקיהו - שבימי מלכותו חרב בית ראשון (586 לפנה"ס) בידי נבוכדנצר מלך בבל. נבואותיו וגורלו האישי של ירמיהו הם דרמה סוערת המחכה עדיין למחברה. מצד אחד הנבואה נכפתה עליו בניגוד לרצונו. הוא לא שש לשאתה וקבל בפני אלוהים על מר גורלו. ("מי יתנני במדבר מלון אורחים, ואעזבה את

עמי ואלכה מאתם..."). מצד שני נשאר נאמן לשליחותו אף שנתר יחיד בדעתו, למעט עוזרו הנאמן ברוך בן נריה הסופר (ואחד, "עבד מלך הכושי" שהציל את חייו). השרים והפקידים הבכירים התנכלו לו ותבעו את מותו. הוא הושלך כמה פעמים לבור שבחצר המטרה. המלך צדקיהו אמנם ביקש לשמוע את נבואותיו בסתר, אך סירב לפעול לפיהן. כך שלבסוף נתגשמו נבואותיו הקשות, למרות שהציע עד הרגע האחרון ממש דרך מילוט מהן.

מבחינה גיאופוליטית פעל ירמיהו בתקופה של חילופי אימפריות במזרח התיכון. ממלכת אשור שקעה ועל ההגמוניה האזורית התמודדו מצרים ובבל. בקרב כרכמיש (605 לפנה"ס) הכה נבוכדנצר את פרעה נכו מלך מצרים ושינה את מאזן הכוחות באזור. ירמיהו זיהה כבר בראשית נבואתו את ככל ככוח העולה. בפתח דבריו הוא נושא את הנבואה הידועה שמאו שנאמרה לא חדלים לצטטה:

ויהי דבר אדוני אלי לאמור, מה אתה רואה? ואומר סיר נפוח אני רואה ופניו מפני צפונה: ויאמר יהוה אלי מצפון תיפתח הרעה על כל יושבי הארץ (ירמיהו א', יב).

"סיר נפוח" היא הבעיה המבעבעת שעומדת לגלוש על סביבותיה; "צפון" אינו דווקא חיזבאללה, או סוריה, אלא בבל המצויה צפונית לארץ ישראל. במונחים של ימינו אפשר בהחלט לומר כי "צפון" היא איראן, המעצמה האזורית החדשה.

מה שמייחד את ירמיהו ועושה אותו מעניין לזמננו הוא העמדה "האנטי מלחמתית" שהוא מציע לנקוט ביחס לאותו "סיר מבעבע" בצפון.

בניגוד לקודמו, הנביא ישעיהו, שהתייצב לימין המלך חזקיהו שמרד (יחד עם מצרים) באשור, התנגד ירמיהו לכל מרידה כזאת נגד בבל ולכל ברית עם מצרים לצורך זה. זוהי עמדה מפתיעה מצד נביא ה', המחויב, כביכול, לעמדה לאומית קנאית. אמנם גם ישעיהו מוכיח את העם במילים קשות: "אם תאכו ושמעתם - טוב הארץ תאכלו; ואם תמאנו ומריתם - חרב תאכלו" (פרק א', כ) אבל דברים אלה הם יותר בגדר תוכחה כללית, בנוסח הידוע כבר מן התורה (ויקרא כו): "אם בחוקתי תלכו ואת מצוותי תשמורו - ונתתי גשמיכם בעתם ונתנה הארץ יכולה..." וכדומה. ואילו בפועל מתייצב ישעיהו לימין המלך חזקיהו בשעת מלחמה ("וגנותי את העיר הזאת להושיעה", לו). עמדתו מתבררת בסופו של דבר כצודקת, כאשר סנחריב ניגף לפתע בשערי ירושלים ונסוג מכוונתו לכבוש את העיר.

ירמיהו, לעומתו, מתייצב באופן חד-משמעי לימין נבוכדנצר מלך בבל (המשמש מטה זעם, "מקל שקד" ביד ה' לענוש את ישראל): "יצא אריה מסובכו, ומשחית גויים יצא ממקומו, לשום ארצך לשמה, ערייך לצייה מאין יושב, על זאת הגרו שקים ספדו והילילו, כי לא שב

מוחמד אחמדינז'אד

חרון אף יהוה ממנו" (ד', ז-ח). "האריה" שיצא מסובכו, ו"משחית הגויים" שיצא ממקומו הם צבאות נבוכדנצר העושים דרכם לצור על ירושלים. שיאה של הדרמה מתרחש בפרקים לו-לח בספר.

תחילה (פרק לו) מזמן אליו ירמיהו, הנתון כבר במעצר, את ברוך בן נריה הסופר ומכתיב לו "מגילת ספר", שיש אומרים שהיא מגילת איכה, ושולח אותו לקוראה באוזני כל יהודה. ("אולי ישמעו את כל הרעה אשר אנכי חושב לעשות להם למען ישובו איש מדרכו הרעה

"דווקא" בלי פוסט-קולוניאליזם

ביום עיון שנערך לא מכבר במכון ון ליר בירושלים בנושא "האשכנזיות מהי?" אמר פרופסור יהודה שנהב, ממקימי הקשת הדמוקרטית המזרחית, כי כשהקימו את תנועתם קיוו שבמקביל תקום גם מעין קשת דמוקרטית אשכנזית. איני יודע אם תנועה כזאת ממש קמה, אבל לאחרונה קם כתב עת חדש 'דווקא' (עורך בני מר, יוצא לאור על ידי בית שלום עליכם, גליון מס' 1, 2006) הכותב בעברית על תרבות יידיש.

בפתח דבר המערכת נאמר: "למה 'דווקא'? מפני שהמילה הזאת מספרת בקיצור את סיפור היחסים בין היידיש לעברית, שתי הלשונות הקרובות, שחיו לעתים באחוזה ולעתים במריבה. במקורה הארמי (דייקא) משמעות המילה 'לדייק בדבר מה'; אבל היידיש טענה אותה במשמעות חדשה המוכרת לנו כיום של 'כך ולא אחרת', או 'לעשות דווקא'. דווקא

חווה אלברשטיין

היום כשהיידיש נשמעת כשפה של זקנים או חרדים, הגיע הזמן להזכיר שעד מלחמת העולם השנייה נחשבה היידיש לשפה צעירה, וחופשית, יפה למשוררים ולהמונים..."

ובאמת תזה מרכזית זו, של "שפה צעירה וחופשית", קורמת עור וגידים בראיון יפה וחשוב שערך בני מר עם חווה אלברשטיין, שיחסייה עם היידיש, אמנותה ושירתה, מהווים הדגמה מצוינת של מטרות כתב העת. חווה מספרת כיצד מראשית דרכה כזמרת הקליטה שירים ביידיש וכיצד מעשה זה (אלברשטעיניס טוכטער זינגט אין יידיש: הבת של אלברשטיין שרה ביידיש) העניקה גאווה להוריה ולחבריהם בשכונת העולים העלוכה שבה גרו. "הרגשתי שנתתי להם גאווה, לאנשים שלקחו מהם את כבודם ברגע שהגיעו לארץ... שרתי כדי להזדהות איתם, כדי לחזק אותם", היא מספרת. בדיעבד הבינה "שהשירה ביידיש היתה מחאה על הרצון העז להשליך את כולנו אל כור ההיתוך ולעצב אותנו מחדש". היום ברור לה כי "היידיש זה חלק מהישראליות

על כך משיב ירמיהו תשובה שכבר ניתנה למעלה בעיקפין, אבל הפעם היא נאמרת ישירות מפי הנביא באוזני המלך:

ויאמר ירמיהו אל צדקיהו. כה אמר יהוה אלוהי צבאות אלוהי ישראל: אם יצא תצא אל שרי מלך בבל וחייתה נפשך והעיר הזאת לא תישרף באש וחיית אתה וביתך. ואם לא תצא אל שרי מלך בבל וניתנה העיר הזאת ביד הכשדים ושרפוה באש ואתה לא תימלט מידם (יז-יט).

הסוף ידוע. צדקיהו לא שעה לעצת ירמיהו ובחר להילחם בבבלים. בשנה השתים עשרה למלכותו, בתשעה לחודש (ט' באב) נפלה העיר. צדקיהו ברח ונתפס בערבות יריחו. בניו נשחטו לנגד עיניו. אחר כך נוקרו עיניו והוא נשלח באזיקים בבבלה.

לדעתי, יש כמה לקחים מעניינים לסיפור נורא זה, דווקא מפני שהוא מסופר מפי נביא ישראל ולא מפי עוכר ישראל:

ראשית, לא תמיד ולא בכל מקרה תגובה כוחנית היא התגובה הנכונה. יש פעמים שכן, כמו במקרה של ישעיהו, ויש פעמים שלא כמו במקרה של ירמיהו. דווקא נביא השם, המדבר מפי הגבורה בשם אלוהי ישראל, איננו תובע אותה במקרה זה. נהפוך הוא.

שנית, בני ישראל אמנם חטאו (עשו הרע בעיני ה') ועל כך ייענשו. אבל, מסתבר, יש דרגות חומרה שונות לעונש. אפשר היה להימנע מן העונש הקשה יותר של הרס והרג אילו "יצאו בני ישראל אל הכשדים" (כלומר הסגירו עצמם) מה שהיה מותר להם את נפשם לשלל ומונע את חורבן העיר.

שלישית, מתברר, שהממשלה והשרים, כנראה מאז ומעולם, מגיבים תמיד אותה תגובה כוחנית ואינם מוכנים לשקול כל תגובה אחרת, אפילו שהנביא ממליץ עליה. (ובמאמר מוסגר נשאל - כשדברים אלה נכתבו לא היו ידועות עדיין תוצאות המלחמה הנוכחית - האמנם הדרך היחידה לפתור בעיית שלושת החיילים החטופים היתה אך ורק במלחמה?)

רביעית, וזה העיקר: אם "צפון" היא איראן, "והסיר הנפוח" הוא הכור הגרעיני שלה, ממנה עלולה להיפתח הרעה בימינו, אזי לפי נבואת ירמיהו, אל לנו לנסות ולהביסה בכוח צבאי. מהלך כזה, כפי שלא מעט רברבנים בתוכנו ממליצים עליו, עלול להיגמר בחורבן גמור. אולי נאזין הפעם ביתר קשב לברירה שמציג בפנינו הנביא ונמנע מחורבן נוסף?

וסלחתי לעוונם ולחטאתם".

שרי המלך השומעים על כך נוטלים אותה ממנו וקוראים את המגילה באוזני המלך יהויקים. המלך שומע ממנה כמה פסוקים ("שלוש דלתות וארבעה"), קורע אותה בתער ומשליכה אל האש. לאחר שרפת המגילה מצווה אלוהים על ירמיהו "לך קח לך מגילה אחרת וכתוב עליה את כל הדברים הראשונים".

ההמשך (פרק לז) הוא כבר בימי צדקיהו, המולך בתקופת ביניים זו בחסד נבוכדנצר כשגורלו הסופי טרם הוכרע. צדקיהו שולח להביא את ירמיהו מבית האסורים ומבקש כי יתפלל "בעדנו". ירמיהו גם במצב דברים זה לא משנה את תוכן נבואתו ומוזהיר, כי חיל פרעה, שהזעיק צדקיהו לעזרתו, ישוב למצרים בעוד "הכשדים (הם הבבלים) שבו ונלחמו על העיר הזאת (ירושלים) ולכדוה ושרפוה באש".

כלומר, הוא מזהיר את צדקיהו לבל יצפה שהסיפור של סנחריב בימי חזקיהו וישעיהו ישוב על עצמו הפעם. בתגובה מושלך ירמיהו שוב אל הבור, אולם מקץ זמן מבקש צדקיהו פעם נוספת, לשמוע אם נשתנתה נבואתו: "ויאמר (המלך) היש דבר מאת יהוה? ויאמר ירמיהו יש! ביד מלך בבל תינתן".

שיאה של הדרמה הוא בפרק הבא (פרק לח). תחילה היא נמסרת באופן עקיף. שרי המלך - שפטיה בן מתן, גדליה בן פשחור, יוכל בן שלמיהו, פשחור בן מלכיהו - שומעים את הדברים אשר מדבר ירמיהו אל העם לאמור: "כה אמר יהוה, היושב בעיר הזאת ימות כחרב, ברעב, ובדבר. והיוצא אל הכשדים יחיה והיתה לו נפשו לשלל וחי" (ג'). מפאת חשיבותם הדגשתי אותם במיוחד. לראשונה נאמר לנו כאן בשם הנביא ומפי הגבורה, כי יש דרך להימלט מן האסון - לא להילחם בכשדים (הם הבבלים), אם תרצו להיכנע להם.

מי שיעשה כן יחיה, ומי שלא, ימות במלחמה. דברים אלה שומעים השרים ועומדים מיד על משמעותם: "ויאמרו השרים אל המלך, יומת נא האיש הזה, כי על כן הוא מרפה את ידי אנשי המלחמה הנשארים בעיר הזאת ואת ידי כל העם" (ד'). הם מאשימים את בפגיעה במורל הלוחמים והנצורים, שכמוה כבגידה, והם תובעים את המתתו. לצדקיהו אין ברירה והוא מוסר אותו בידיהם. ירמיהו מושלך פעם נוספת אל הבור בחצר המטרה, אלא ש"בבור (הזה) אין מים, כי אם טיט, ויטבע ירמיהו בטיט". (משם מציל אותו ברגע האחרון, ובהסכמה חשאית של המלך, אותו אלמוני "עבד מלך הכושי, איש סרים בבית המלך", המעלה אותו מן הבור בחבלים). צדקיהו קורא אליו את ירמיהו שוב ומבקש לדעת ("אל תכחד ממני דבר") מה בפיו? שמא השתנתה נבואתו הפעם?